

FIATAL, HŐBÖRGŐ GYEREKEK

Boros Kinga beszélgetése Nánay Istvánnal

Az alábbi beszélgetés nem a közlés szándékával készült. Nánay István, a *Színház* meghatározó szerzője, korábbi főszerkesztő-helyettese 2020. július 15-én Zoomon mesélt kótetlenül a lap történetéről, és akkor még úgy gondoltuk, hogy az anyag a szerkesztőség magánarchívumába kerül mint a mindenkori szerkesztők számára hozzáférhető „családtörténet”, amely a többi szerkesztővel készült hasonló beszélgetésekkel továbbépül. A koronavírus-járvány első félévében jártunk, a színházak bezárása miatt váratlan döntéshelyzetbe kerültünk: sok töprengést és vitát követően átmenetileg átütemeztük a megjelenést. Ekkor ötlött fel bennem, hogy jó volna tudni, elődeink éltek-e meg hasonló krízist, és ha igen, hogyan kezelték azt. Hát megkérdeztem.

– Kevés olyan eseményről tudok, amely felforgatta a lapot. Elég hamar, szinte a kezdetektől kialakult az a struktúra és az az érdeklődési kör, ami a *Színházat* meghatározta, és ez hosszú időn keresztül nem változott. Döntőnek bizonyult viszont az 1989–90-es politikai változás, amikor megszűnt az állami fenntartásunk. Csabai Tiborné Török Mária, a főszerkesztő-helyettesünk – aki két évtizede állt a lap élén – az életkora miatt, meg azért is, mert akkoriban halt meg főszerkesztőnk, Boldizsár Iván (akihez Marit szoros szálak fűzték, s aki a támasza és háttere volt), bedobta a törülközőt. Jól látta, hogy az a lap, amit ő jónak gondolt, s bejáratottan tudott irányítani, a körvonalazódó új helyzetben fenntarthatatlan, és nem ő fog új irányt adni neki. Ezért átadta a *Színházat* Koltai Tamásnak, aki nem csupán külső megjelenésében, hanem tartalmában is egészen más lapot csinált. Még egy nagy változást látok a lap történetében, az pedig Koltai 2015-ben bekövetkezett halála utánra tehető. Akkor Tompa Andreának és az általa felkért szerkesztői csapatnak köszönhetően a *Színház* érdeklődési köre teljesen megváltozott.

– Ez három nagy etap, és Tanár úr jócskán kivette a részét mindháromból. Hogy látja a váltásokat?

– Boldizsár halálakor rövid időre Csabainé lett a főszerkesztő, én a főszerkesztő-helyettes, és végül is ketten vezényeltük le a váltást, amiben elég keményen benne volt Csáki Judit is a maga impulzív módján. Koltai akkor éppen nem a lapnál dolgozott, de egyértelműnek tűnt, hogy neki kell lennie a következő főszerkesztőnek.

– Hogyhogy egyértelműnek tűnt? Nekem pont annyira az lett volna, hogy Tanár úr vegye át a főszerkesztést.

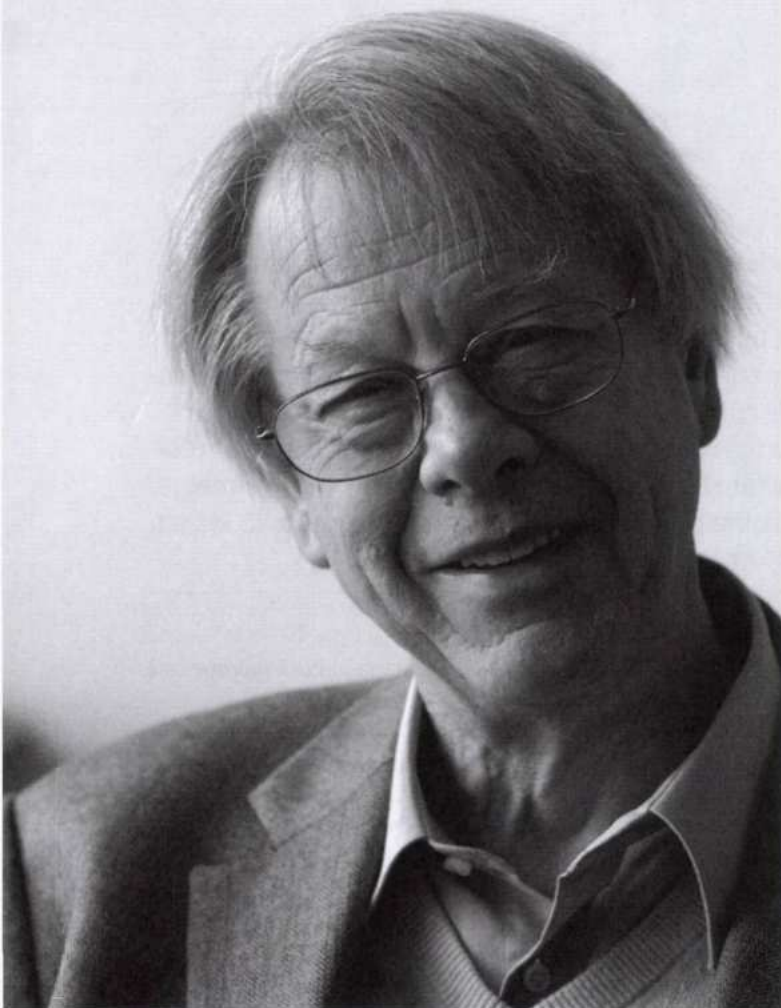
– Koltai egészen másképpen mozgott a színházi közéletben, mint én. A *Színházon* kívül más orgánumban is publikált (többek között a *Népszabadság*, a *Tükör*, az *ÉS* kolumnistája volt), a Magyar Televízió színház- és filmfősztályát vezette, mindez nagy népszerűséget hozott számára. És látszott, hogy olyan politikai és pénzügyi közeget kezd kialakul-

ni, amiben a kapcsolati tőkének legalább akkora szerepe lesz, mint a szakmaiságnak.

Az 1968-ban indult folyóirat 1990-re fontos szerepet töltött be a magyar színházi életben, de a megmerevedett rovatrendszerrel, a tíz-tizenöt flekkes anyagokkal borzalmasan nehezen lehetett követni a színházszakmai folyamatokat. Terjedelmi okokból csak néhány előadásra tudtunk odafigyelni, voltak olyan területek, amikről alig írtunk (például a tánc), de az érzékelhető politikai változások színházra gyakorolt hatásával sem foglalkoztunk. Ha megnézi az 1990 utáni első számokat, a lapstruktúra átrendeződése azonnal tetten érhető bennük: sok kis anyag, sokféle műfaj és sokféle szempont. Megújult az, ahogyan a külföldi színházi eseményekkel kezdtünk foglalkozni. Szinte minden számnak lett egy tematikus középpontja: ha egy színház nálunk bemutatta például Wedekind *Luluját*, akkor összeszedtük, hogy a darabnak milyen előadásai voltak és vannak az európai színházakban, milyen körülmények között született a darab, a produkciók milyen esztétikai és értelmezési problémákat generáltak. A másik fókuszpont az alkotók és teoretikusok munkássága volt, ennek jegyében állítottunk össze például Mrozek-, Rózewicz- vagy Jan Kott-számot, de közöltünk számos színháztörténeti anyagot is a legkülönbözőbb országokból és kultúrákból való szerzőktől, teoretikusoktól. A harmadik lényeges tartalmi elem a szakirodalom lett. A hatvanas-hetvenes években a Gondolat Kiadónál jelentek meg színházi kötetek, de ez a lehetőség a nyolcvanas évek közepére lényegében megszűnt. Ezért Fodor Géza elindította a *Színházban* azt a sorozatát, amelyben egy általa kiválasztott és fontosnak tartott elméleti szöveget, részletet vagy fejezetet közölt fordításban, kis bevezetővel. Ha ezeket most valaki összegyűjtve kiadná, nagyon fontos antológiát kapnánk.

Andreáék nagy váltása pedig az volt, hogy elléptek a színházi előadástól, mert számukra elsődlegessé váltak a társadalomkutatási területekhez közelebb álló megközelítések,

Fotó: Koncz Zsuzsa

a színház által is követhető társadalmi folyamatok. A jövő szempontjából ezt ugyan problematikusnak tartom, de érvényes koncepció, és természetesen összefügg azzal, ahogy a színházi alkotás folyamata is átalakult.

Az ötven év bármelyik korszakát nézem, elmondhatom: a lap mindig az új jelenségek krónikása, felfedezője, segítőtje igyekezett lenni. Természetesen nem azt állítom, hogy minden cikkünk az innováció diadalát harsogta, de nemigen maradtunk le arról, ha valami új történt a színházban.

– Volt-e szerepe a mindenkori lappiacnak a lapkoncepció alakulásában? Arra gondolok, hogy szempontot jelentett-e a Színház szerkesztésében, hogy épp van Film Színház Muzsika, Zsöllye vagy Revizoronline stb.?

– Szerkesztőségi beszélgetésekből tudom, hogy a hiány hívta életre a Színházat. Más művészeti területek már korábban rendelkeztek elméleti-kritikai folyóirattal – ilyen volt például a *Filmvilág*, a *Muzsika* (1958), a *Filmkultúra*, a *Művészet* (1960) –, itt volt tehát az ideje, hogy a színházi szakma is megkapja a maga szakmai orgánumát. Az 1990 utáni első időszakban sem a lappiac szabta meg a létezésünket, hiszen akkor meg belső kényszer motiválta az átalakulást. Még működött a *Film Színház Muzsika*, a napilapok írtak színházról,

minden hetilapnak volt színházrovata, tehát sok lap foglalkozott színházzal, ahogy maguknál, Erdélyben is. A *Critica* lapok, az *Ellenfény*, a *Zsöllye* – mondjuk úgy, a konkurencia – viszont később jelent meg, és ezeket a próbálkozásokat már abból a gögös helyzetből néztük, hogy a mi pozíciónk megrendíthetetlen, mert mi vagyunk a folytonosság, mi vagyunk a szakma. Kezdetben mindhárom lap rövid kritikákat közölt, és bizony kénytelenek voltunk beszállni a versenybe. Ebből a versenyből nem biztos, hogy mi kerültünk ki győztesen, igaz, hosszú távon alighanem a többi sem.

– A mostani szerkesztőség nem szállt be abba a versenybe, amelyet a többi, színházzal (is) foglalkozó online orgánus óhatatlanul teremt. Az azonnali reagálású kritika mindenekelőtt orientálni akar, ezért siet megjelenni, és ha nem elég gyors, ha előtte már megjelent kettő-három, akkor olvasó nélkül marad. Nekünk viszont nem az a célunk, hogy az elsők közt jelenjünk meg, sokkal inkább az, hogy a Színház.net és a folyóirat ugyanazt az igényességet és ugyanazt a szemléletet képviselje. Nem is igen tud ez másképp lenni, hiszen ugyanaz a maroknyi szerkesztőség dolgozik mindkettőn, ugyanazok a szerzők írják az anyagokat.

– A Színházat igazán megrendítő változás pontosan az online megjelenése volt. Ekkorra Szántó Judit, Koltai és én, mindhárman viszonylag idősek voltunk, és szerkesztőként ugyan felismertük, hogy ez remek lehetőség, de számunkra az online inkább teher volt. Ezen nem változtatott az sem, hogy Kutszegi Csaba személyében felelőse lett a netnek. Ennek a formának tényleges meghonosításához Tompa Andreák kellettek.

– 2018-ban, a lap 50. születésnapján szervezett találkozón úgy fogalmazott: az online az azonnali kritikai reakció helye kell hogy legyen, a nyomtatott lapban pedig a jelenségeket lehet tárgyalni.

– Azt gondolom, hogy a kétféle forma, a print és a net eleinte nem igazán tudott elválni egymástól. A két tartalomnak sokkal élesebben, karakteresebben kellene különböznie, mert kétféle közönséget kell kiszolgálnia, de úgy, hogy közöttük az átjárás is meglegyen.

– Ez a szép elv dőlt be teljesen akkor, amikor 2020. március közepén arra eszméltünk, hogy a teljes májusi és június laptervünk bukott, mert bezártak a színházak, és elmaradtak azok az előadások és rendezvények, amelyek köré az egyes számok fókuszra épült volna. Vagyis hiába akartunk a lapban egy jelenségről beszélni, mert ha nincs előadás, akkor nemcsak azonnali reagálású kritika nincs, hanem jelenség sincs, amit elemezni lehetne. A Színház nem elméleti lap, olyankor is a magyar színházi valóságra reflektál, és ahhoz járul hozzá, amikor világszínházi vagy interdiszciplináris elméleti kontextusba helyezve tárgyal előadásokat.

De igaza van, mi sem látjuk elég tisztán a print és a net elválasztásának kritériumát. Időnként hosszasan vitatkozunk arról, hogy melyik anyag hová való. Például 2020 tavaszán megjelent a neten Závada Péter A jelenlét kisiklása című írása. Ez egy 35 ezer leütés terjedelmű tanulmány a digitalizáció színházkoncepciókra tett hatásáról, de kifolyik tőle az ember szeme, elvégre legtöbbször telefonon olvasunk digitális tartalmat. Mégis jó döntésnek bizonyult nem megvárni vele a következő nyomtatott lapszámot: az azonnali megjelenés nagy olvasottságot eredményezett, és a tanulmány végül egy egész sorozatot generált a témáról. Lehet, hogy még egy újabb generációváltásra van szükség ahhoz, hogy a lap és a net magabiztosan pozicionálja magát egymáshoz képest.

A generációváltást előkészíteni, felépíteni nagy munka, és az eredmény nem garantált: mi most azt látjuk, hogy egyál-

Nánay István és Boros Kinga az 50 éves Színház folyóirat ünnepségén a Három Hollóban. Fotó: Szarka Zoltán

talán nem könnyű szerkesztői pályára csalni a fiatalokat. Ez mindig így volt?

– Korábban nem szerkesztőket kellett verbuválni, hanem szerzőket, gondolom, ez ma még nehezebb, mint 1990 előtt és után volt. A kezdetekben mindenki, aki egyéb lapoknál írt színikritikát, publikálási lehetőséget kapott a Színháznál is. Aztán kialakult a folyóirat saját kritikusi köre részben fiatalokból, részben azokból a gyakorló kritikusokból, akik elfogadták a lap szellemiségét. A nyolcvanas évek végére ez a szerzőgárda kissé összezsugorodott, és érdeklődési körét tekintve egyre rugalmatlanabbá vált. 1990 abban is nagy változást hozott, hogy nemcsak a szerkesztők, hanem a szerzők köre is kitágult, felfrissült. Megint csak a fiatalok hoztak dinamikát a lap életébe. Meg az írók és nem szorosán vett színházi emberek. Amikor Duró Gyözővel, majd Bérczes Lászlóval elindítottam a kritikusképzést, magától értetődő volt, hogy a tehetséges és vállalkozó kedvű hallgatóinkból újult meg folyamatosan a szerzői körünk. Ez mindaddig működött, amíg a kritikairás viszonylag kifizetődő, vagy legalábbis nem ráfizetéses tevékenység volt. Igaza van Szabó Istvánnak: mára a színházkritika-írás hobbitévékenységgé vált.

– *Csabainé Török Mária nekrológiájában¹ olvastam, hogy Tanár urat 1971-ben ő kérte fel ismeretlenül a lapba szerzőnek, miután az egyetemi színjátszásról írt szakdolgozatát olvasta. Aztán Tanár úr 1976-tól szerkesztővé avanszált.*

¹ „Dr. Csabai Tiborné (1925–2011). Nánay István és Szántó Judit búcsúzik Dr. Csabai Tibornétól”, *Színház* 44, 11. sz. (2011), <http://szinhaz.net/2011/11/29/dr-csabai-tiborne-1925-2011/>.

– Csabainé respektálta azt, amit a fiatalok, elsősorban Koltai és Pályi András az első perctől kezdve képviseltek: az uralkodó, irodalomalapú kritikával szemben inkább színház-központú kritika szükséges. Hiszen a hatvanas évek végén a rendezői színház Magyarországon is erőteljesen megjelent, és erről nem lehet úgy írni, hogy a kritika négyötöde a darabról szól. Ő ezt felfogta, és olyan embereknek adott lehetőséget, akik ezt a vonalat erősítették. Tulajdonképpen én is így kerültem oda. Mindhármunknak volt némi színházi múltja, és tulajdonképpen a mi hármas fogatunk húzóereje indította el a lapot az előadás-elemző kritika irányába.

– *Csabainé háttérember volt, a szerkesztőségi munkát fő-szerkesztő-helyettesként lényegében ő tartotta kézben, Boldizsár Iván pedig a hátát adta hozzá. Mi, akik már nem találkoztunk vele, semmit sem tudunk róla, mert írása nem jelent meg a lapban.²*

– Mari végzettségére nézve magyar-történelem szakos tanár volt, Debrecenben végzett az ötvenes évek elején. A férje az akkori nómenklatúra szerint forradalmárnak számított, ezért amikor Mari fiatalon megözvegyülve Pestre került, gyorsan elhelyezték valamelyik minisztériumba. Amikor grüндolták a lapot, kellett egy biztos elvtárs, és ő bölcsészként megfelelőnek mutatkozott. Addigra már, utólag úgy rekonstruálom, megismerte Boldizsár Ivánt is, aki legalább öt helyen volt főszerkesztő, úgyhogy nyilvánvaló volt, hogy ő a név, az akkori politikai

² Érdekes adalék, ami mostanság vált világossá számunkra is, hogy bár Csabainé sosem publikált a Színházban, sok előadást látott, és szavazott is a kritikuskdjra, ami egyedülálló a maga nemében.

életben elfogadott személyiség, a lapot pedig Csabainé fogja vinni. Nem tudom eléggé tisztelni azért a döntéséért, hogy nem irt színházról, mert nem színházi emberként nem akart outsiderként feltűnni. Cserébe választott maga mellé két embert, Koltait és Pályit. Egyik sem volt párttag, márpedig akkor egy lap vezetésében kellett párttag. Ő képviselte a pártot – igencsak liberális módon. Csabainé jó érzékkel válogatta meg, hogy kiket hív a szerkesztőségbe, illetve kiket bíz meg munkával. És ebben nem csupán a minőségérzéke volt erős, hanem a taktikai is. Tudta, hogy cikket kell adni a Hermann Istvánnak, a párt kvázi ideológusának, mert az ő írásai ellensúlyozzák a fiatal, hőbörgő gyerekek írásait. Almási Miklóst meg kell hívni, mert mindkét oldalt hitelesíti. Meg kell hívni Keresztury Dezsőt, mert ő ikon, de Hubay Miklóst is, mert ő szintén ikon, csak másféle. De meg kell hívni Major Tamást is, aki a harmadik féle ikon. Tehát nagyon érzékenyen tudott lavírozni, miközben hajlandó volt arra is figyelni, hogy kiket ajánlunk mi. Szóval a tutit mindig közösen találtuk ki, nem ő mondta meg.

Nagyon becsültem, hogy mindig megvédte a szerkesztőségben kialakult kohéziót. Mi a többi kulturális lappal egyetemben a Lapkiadó Vállalathoz tartoztunk. A kiadválalatokhoz gyakran kerültek olyan emberek, akiket főntről nyomtak, el kellett helyezni őket. Ezek zömét kis lapokhoz tették. A Színházban is voltak ilyenek, nem lehetett kibújni ez alól a kötelezettség alól. Kőröspataki Kiss Sándornak például édeskevesé köze volt a színházhoz: pár évig magyart tanított Egyiptomban, hazajött, átmeneti időre a Színházhoz helyezték; Berkes Erzsébetet, aki később a *Mozgó Világ* szerkesztője lett, meg kellett menteni, mert valami zűrje volt az előző lapjánál, és akkor Csabainé azt mondta: mint párttag erősíti a szerkesztőség státuszát; Szántó Judit csatlakozásában is szempont volt – ha nem is a legfőbb –, hogy párttag, és két párttag már súlyt ad egy szerkesztőségnek. Ugyanakkor piszok jó érzéke volt ahhoz, hogy az írások nyelvileg, stílusban rendben legyenek. Nem nyúlt bele a szövegekbe, hanem jelezve a problémát visszaadta a szerzőnek javításra.

– *Milyen tipikus történet: a respektált, potentát férfi mögött áll egy nő, aki elvégzi helyette az összes láthatatlan munkát. És aki ráadásul nem hierarchiát érvényesít, hanem közösségként tudja működtetni a szerkesztőséget. Túl azon, hogy Boldizsár „tekintélyével biztosította a Színház működését”, ahogy Tanár úr a folyóirat Wikipedia-szócikkében fogalmaz, konkrétan mi volt az ő szerkesztői tevékenysége?*

– Boldizsár a negyvenes évek elején kezdte a szerkesztést, méghozzá nagyon jó irodalmi és szociológiai folyóiratoknál. Amikor Csabainé egy-egy lapzártakor behívta, mert tudta, hogy van olyan anyag, amivel gáz van, és muszáj megmutatnia Boldizsárnak, akkor ő tette helyre úgy, hogy abból ne legyen „odafenn” probléma. A cikkeket nem olvasta el, csak a tartalomjegyzéket. Ha, mondjuk, az élen egy **Eörsi István**-írás állt, akinek már a neve is indulatokat váltott ki az elvtársaknál, betette a hatodik helyre, ahol már senki nem veszi észre. Aztán megnézte a címekeket, és ha valamelyiket provokatívnak találta, kicséréltette valami semlegesre. Ha Mari kérésére mégis elolvasott egy-egy kérdéses írást, piros ceruzával az első és az utolsó bekezdést olvasatlanul kihúzta.

– *A felvezető és a következtetés, azokban lehet ideológiai gubanc.*

– Így van. Illetve azt tartotta, hogy az első bekezdés többnyire csak újságírói erőgyűjtés, az utolsó meg „vörös farkinca”. Még megnézte, hogy az alcímekben van-e valami gyanús, mert a többit úgyse olvassák el. Éles szemmel kiszúrta nem-

csak az ideológiailag problematikus mondatokat, hanem azt is, amit gyorsolvasásban nem értett meg. Mindig igaza volt, iszonyatosan sokat tanultam tőle.

– *Visszatérve Csabainé Török Máriára, úgy tudom, közvetten neki köszönhetjük, hogy a Színházban egyszer csak komoly helyet kaptak a határon túli magyar színházak. Az első, 1968. novemberi számban az említett Hermann István ír a kolozsváriak budapesti vendégjátékáról. A cikk statement értékű, általa a Színház az összmagyar színházak lapjaként mutatkozik be. Ugyanakkor szimptomatikus, és ez a helyzet összességében máig nem változott: az erdélyi színháznak, ez esetben Rappaport Ottó 1965-ös Tragédia-rendezésének Budapestre kell mennie, hogy a fővárosi szakma legalább pár év késéssel tudomást vegyen róla.*

– Ó, hát az iszonyatosan nagy esemény volt! Kovács György mint Lucifer! Hosszú idő után ez volt az első alkalom, hogy Erdélyből magyar színház Pesten járt – nehéz lett volna nem észrevenni. A vendégjáték megvalósulásának komoly politikai háttere volt; ne felejtjük el, hogy ezekbe az országokban csak útlevelemmel lehetett belépni. A határon túl élő magyarság politikailag elfojtott téma volt, tabu.

– *Persze tisztában vagyok azzal, hogy az államszocializmus éveiben nem lehet csak úgy jönni-menni a határon, és hiányoznak azok a kommunikációs csatornák is, amelyek ma egy kattintásnyira hozzák a távoli színházak műsorrendjét. A látogatásról az érdeklődés azért tűnik fel mégis, mert lesznek évfolyamok, például az 1973-as vagy az 1978-as, amelyekben gyakorlatilag minden lapszámban írnak erdélyi vagy épp vajdasági színházról. Az ezredforduló előtti Színház határon túli érdeklődése egyértelműen Tanár úrhoz köthető, és összefügg Csabainéval.*

– Nekem fogalmam sem volt, hogy milyen színház van a határon túl, Csabainének köszönhetően kezdtem átjárni. Mari rokonságának egyik ága nagyváradi volt, s amikor bekerültem a szerkesztőségbe, lecsapott rám, mert volt kocsim. Ő elintézte az útlevelet, én kiszállítottam őt Nagyváradra. Vítettük a gyógyszerert, piperét a rokonoknak, és megnéztünk egy előadást. A határon túli színházat addig senki se képviselte a lapban, csak akkor írtak róla, ha vendégszerepelni jött egy társulat onnan. Azt mondja, 1973-ban van egy bumm. Annak legfőbb oka, hogy 1972-től vagyok szorosabb kapcsolatban a Színházzal, és akkor kezdünk járni Erdélybe Marival. Én is egyre többet írtam az ott látottakról, de talákoztunk ottani emberekkel is, akiket meg tudtunk bízni, hogy írjanak nekünk. Új világ nyílt meg előttem, és lelkesedéssel megfertőttem a szerkesztőtársaimat is. Mint ahogy az amatőrökkel vagy a gyerek-és bábszínházzal kapcsolatban is ez történt. Az ilyen törekvések mindig beindítottak valamifajta erjedést a szerkesztőségben. Koltai érdeklődése elsősorban nyugatra irányult, illetve írt ő a román színházról, de nem az erdélyiről, írt Belgrádról, de nem a Vajdaságról. Pályi kitekintése elsősorban a lengyel színházat érintette. Hosszú időbe telt, míg ezek az orientációk változtak. És a külföldi eseményekről szóló beszámolóinkat – mint sok más – a kultúrpolitika nem mindig nyugtázta pozitívan, azaz néhányszor a fejünkre koppintottak.

– *Az mit jelent?*

– Valahol még megvan a pincémbe egy paksaméta irat, belegyömöszöltem a táskámba, amikor a szerkesztőségből kiköltöztem. Egy feljegyzés piszkozata.³ Csabainé számosat írt a különböző fejmosások után. A legtöbbről még csak nem is

3 Az anyagot lásd a Dokumentumtár rovatban.

volt tudomásunk. Soha nem adta át a szerkesztőségnek a felülről érkező üteket, vigyázott ránk, hogy töretlenül és kreatívan tudjunk dolgozni.

– *Amikor Csabainé óvó erejéről és a szerkesztőségi kohézióról beszél, úgy képzelem el a szerkesztőségi irodát, mint egy biztonságos fészket. Mi egy levelezőbe járunk nagyjából havonta egyszer, vagy online találkozunk, főleg velem, aki nem Budapesten élek. E-mailen, mindenféle üzenőfalakon persze éjszakába nyúlóan csevegünk és ügyintézzünk, de az élő szerkesztőségi gyűlések ritkák, mint a fehér holló.*

– Mari délután dolgozott. Három óra tájban mentünk be a szerkesztőségbe, és folyt a duma hatig, amikor indulni kellett színházba. Sok külsős is bejárt, sokan jöttek úgy, hogy elkísértek valakit, aki cikket hozott, és ez is egy módja volt annak, hogy új szerzőket találjunk. A szerkesztőségi iroda összejövetele hely volt. A határon túlról hozzánk legkönnyebben Jugoszláviából lehetett utazni. Amikor például onnan megjött Gerold László és Guelmino Sándor, akkor nagy paláver volt: hozták a híreket színházról, világról, Jugoszláviáról. Gergely Géza, a marosvásárhelyi akadémia tanára is többször megfordult nálunk. Miután Enyedi Sándor áttelepült Kolozsvárról Magyarországra, állandóan ott nyüzsgött. És nemcsak a határon túliak. Nádas Péter, Bereményi Géza, akikkel egy korosztály voltunk, Pályinak közeli ismerősei. Nagyon izgalmas, jó kis közösség verődött össze délutánonként, különféle világnézetű és vérmérsékletű emberek.

– *A vérmérsékletet korábban is említette, Csáki Judit kapcsán.*

– Csáki Judit valamikor a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján, az egyetem után lett a *Népszava* újságírója, de ott állandó összeütközésbe került a szerkesztőség vezetőivel, ezért jött át hozzánk. Eleinte fenntartásokkal fogadtuk, de a nyolcvanas évek végére a szerkesztőség alapembere lett. Amikor azt mondom, hogy a maga impulzív módján van jelen, arra gondolok, hogy iszonyatosan gyorsan kapcsol és reagál. Emiatt a szerkesztőségen belül is, kifelé is voltak konfliktusai.

– *Hogy néz ki tehát 1990 után a szerkesztőség mint közösség?*

– Teljesen új gárdával indultunk. Ismét jó csapat jött össze. Lecseréltük az olvasószerkesztőt, a tördelőszerkesztőt, a fényképészt. Korniss Péter, egy fantasztikus fotóművész került hozzánk, és ez a nagyon nyugis, megfontolt, körültekintő ember szépen ellensúlyozott minden pattogást.

– *Hadd kérdezzek rá röviden a fotósra. Úgy kell elképzelni, hogy akkoriban minden lapnak saját fotósa van? Tehát a mai gyakorlattal ellentétben a kilencvenes években még a lap foglalkoztat fotóst, nem a színház?*

– 1990 előtt a színházaknak az MTI fotózott, de miután a színházi lapnak más szempont szerint készült képekre volt szüksége, inkább saját fotóst foglalkoztatott. Ez volt nálunk Ikládi László. 1990-ben megszűnt az MTI monopolhelyzete, ekkor kezdett kialakulni az a gyakorlat, hogy a színházak saját

Az ember tragédiája, Kolozsvári Állami Magyar Színház, r.: Rappaport Ottó (1965). Fotó: KÁMSZ archívum

fotóst alkalmaznak, és onnantól kezdve a Színház is használta a tőlük kapott képeket. A vidéki előadásokkal korábban is ez volt a helyzet, a helyi lapok fotósával voltunk kapcsolatban.

– *Ezzel párhuzamosan elfogyott az anyagi fedezet arra, hogy a szerkesztőségek saját fotóst foglalkoztassanak.*

– Ma azt látom, hogy amit a színházak ingyen a sajtó rendelkezésére bocsátanak, az jelenik meg mindenhol. Ez nagy hiány, főleg az utókor számára.

– *Visszatérek Csáki Juditra. Ő 2007-ben távozik a szerkesztőségből, és 2008-ban, gyakorlatilag egy időben a Színház.net indulásával megalapítja a ma is meghatározó szerepű Revizoronline-t. Nehéz nem gondolni arra, milyen lett volna a Színház netes felülete, ha ő akkor marad. Ráadásul a távozás a nem köthető struktúraváltáshoz.*

– Amint az én távozásom sem.

– *Elmeséli, az hogyan történt?*

– Ez összefügg az 1990-es átalakulásunkkal. Ugyanaz az ember lett az alapítványi kuratórium elnöke, aki a főszerkesztő, tehát egy személyben két funkciót töltött be. A szerkesztőség egyre inkább egyszemélyessé vált. Ami nem azt jelenti, hogy nem volt belső megbeszélés minden egyes lapszám összeállításakor. De miután egyre inkább Koltai lett a lap arca, ő szerezte a pénzt, a belső erőviszonyok is erősen megváltoztak. Olyannyira, hogy bizonyos távlati perspektívák, belső működési kérdések megvitatásakor egyre inkább az ő véleménye lett a döntő. Ebben nagy szerepe volt annak is, hogy Szántó Judit feltevelés nélkül lojális volt Koltaival. Elég sok konfliktus alakult ki.

– *Nánay István a 2003. márciusi szám impresszumában jelenik meg utoljára mint főszerkesztő-helyettes.*

– Volt egy olvasószerkesztőnk...

– *Sebők Magda.*

– ...aki ahogy hozzánk került, egy szempillantás alatt átvette a parancsnokságot a szerkesztőség fölött. De úgy, hogy a közlésre szánt drámákat is átírta. Gondoljon bele, Spiró megkapja a korrektúrát, és nem ismer rá a darabjára... Emiatt elképesztően sok konfliktusom volt vele, de másoknak is. Koltai viszont ragaszkodott hozzá, és amikor egy szerkesztőségi megbeszélés alkalmával szóvá tettem valamit vele kapcsolatban, kijelentette: vegyem tudomásul, hogy nélkülem megvan a lap, de Sebők Magda nélkül nincs meg. Ja? Akkor köszönöm szépen. Kipakoltam a fiókom, és elmentem. Körülbelül így ment el Csáki is akkor, amikor arról volt szó, hogy miért bérelünk egy hatalmas lakást sok pénzért, hogy ott üljön benne egy titkárnő...

– *Csomor Mártonné? Vele én is találkoztam.*

– ...aki viszonylag magas fizetésért mindent megcsinált Koltainak. Csak eközben a lap anyagilag bajban volt, nem tudtunk fizetni a szerzőknek, és az ilyen kis lapok többségét már otthonról, számítógép mellől szerkesztették. Tehát mindkét esetben személyes konfliktus okozta a távozást.

– *Érdekes, hogy a távozás egyik esetben sem jelentett szakítást. Mindketten szerzői maradtak a lapnak.*

– Az életem fontos része volt a lap, és végül is nem a lappal volt problémám, hanem Koltaival. Később bocsánatot kért, úriemberek módjára lezártuk az ügyet. De szerkesztőnek nem mentem vissza. Ha felkértek, dolgoztam, de sosem szóltam se ott, se másutt, hogy valamiről írni akarok.

– *Azt mondja, volt olyan, hogy nehézséget okozott a szerzőket kifizetni. Beszéljünk kicsit a lapcsinálás anyagi oldaláról. Meg lehetett élni akkor az írásból, szerkesztésből? Most ugye mindenki másod- vagy harmadállásban hódol e hobbijának.*

– 1990-ig a szerkesztő közalkalmazotti fizetést kapott, és úgy ment előre a rang- és fizetési létrán, mint a közalkalmazottak. A fizetést a szerzői honorárium dobhatta meg. Tehát ha én egy évben átlagban tizenkét számba írtam, az azt jelenti, hogy minden hónapban jött a fizetésemhez még valami. Kilencven után lényegében ketten maradtunk fizetések, a titkárnő meg én, mert én voltam legközelebb a nyugdíjhoz, de minimálbérrel mentem nyugdíjba. A többiek nem kaptak fizetést, hanem vállalkozói címen vették fel a szerkesztői pénzt.

– *Mindez összefügg azzal, hogy a normatív támogatást felváltó pályázatok, gondolom, soha nem jelentettek biztos hátteret.*

– 1990 után, amíg az NKA el nem indult, különböző ügyeskedésekkel lehetett fenntartani a lapot. Az alapítványi forma tette lehetővé a pályázást, és az akkori pályázati lehetőségek biztosítani látszottak a működésünket. Egészen az első Fidesz-kormány hivatalba lépéséig.

– *Ez 1998?*

– Igen. Leszűkítették a lapkiadási keretet, és addigra már más színházi lapok is működtek. A nehézséget tetézte, hogy megjelent néhány cikkünk például a szolnoki színházról, amit a művelődési tárca helyettes államtitkára, Szolnok korábbi polgármestere nehezményezett, és nyakunkba zúdított egy pénzügyi vizsgálatot. Befagyasztották a számláinkat, nem tudtunk semmit és senkit kifizetni. A színházak siettek segítségünkre azzal, hogy felajánlották, megvesznek bizonyos mennyiségű lapot.

– *Ez csodálatos!*

– Csaknem minden magyar színház csatlakozott, színészek, rendezők is, így tudtunk talpon maradni abban a bő félévben, amíg a vizsgálat tartott. Ez ma teljességgel elképzelhetetlen.

– *Többször ajánlottunk fel közvetlen megkereséssel kedvezményes előfizetési csomagot a színházaknak: öt példányt olyan kedvezményes áron, hogy a postázással együtt nekünk szinte ráfizetéses volt.. Mit mondjak, így sem volt tolongás. Pedig annyira el tudnám képzelni, hogy ott a Színház minden színészbüfében, a művész személyzet előfizetést kap karácsonyra a vezetéstől, az első ötven bérlet vásárlója egy-egy lapot bónusz-képpen... Miért elképzelhetetlen ez ma? És mi kell a szakma megtartó figyelméhez?*

– Mert ma alapvetően más a helyzet, mint volt negyedszázada. Akkor sokként éltek meg a színházak is, hogy az első Fidesz-kormány minden kulturális intézmény sorsát kérdésessé tette, hiszen ez a szféra 1989–90 után strukturálisan és finanszírozásában alig változott, tehát e terület rendbetétele sürgető feladat volt (de végül is nem történt meg). Egy ilyen szituációban természetes gesztus az összefogás. Az intézmények fenyegetettsége azonban máig sem szűnt meg, de egyrészt mások lettek a kritikus veszélyek, másrészt a színházi közélet szereplői megtanultak igazodni. Nem függetlenül attól, hogy katasztrofálisan szétszakadt és átpolitizálódott a szakma. A kritika általában, de a Színház folyóirat különösen szúrja a szemét a jelenlegi színházi megmondó embereknek, és ehhez igazodik szinte az összes vidéki színház, de a fővárosiak közül is jó néhány. És persze a kritikával az alkotók többsége is mindenkor elégedetlenkedik. De a legfőbb ok: az egész társadalomból, így a színháziból is kiveszett a szolidaritás, az összetartozás érzése és kifejezési képessége. Ilyen körülmények között nemigen tudok arra válaszolni, hogy mi kéne a szakma megtartó figyelméhez.